

Mariana Neț

CONSTRUCȚII LINGVISTICE CU VERBUL *A TREBUI* ÎN CĂRȚILE DE BUCATE ROMÂNEȘTI

În cărțile de bucate (românești), precizările obiective cu privire la cantitatea sau volumul ingredientelor, la timpul de preparare și la dimensiunile produsului finit sunt de dată relativ recentă (a doua jumătate a secolului XX). Prin tradiție, autorii rețetelor se bazează pe competența în materie a bucătarilor și a gospodinelor și dau indicații destul de vagi, al căror sens este accesibil numai celor „inițiați”. În plus, în aprecierea „măsurilor” (cantitate, volum, dimensiuni, durată), intervine o doză de subiectivitate.

În cele ce urmează, ne vom ocupa de acele expresii ale subiectivității – de regulă, circumstanțiale de cantitate – din literatura gastronomică românească verbalizate de construcții lingvistice cu verbul *a trebui*. Perspectiva va fi diacronică.

cât trebuie (de) etc., expresie

În prima carte de bucate tipărită pe teritoriul actual al României, M. Kogălniceanu și C. Negruzzi folosesc adesea expresia *cât trebuie (de)*. Această expresie – cu variantele *cât trebuiește (de)*, *cât va trebui (de)*, *cât să fie...* etc. – desemnează cantități variabile, diferite de la caz la caz, în funcție de preparatul avut în vedere și de rețetă; cantitățile nu sunt niciodată numite, quantumul lor putând fi aproximat numai de cunoscători: bucătari cu experiență sau degustători avizați. Evident, în realitatea concretă, aceste două funcții sunt îndeplinite, de cele mai multe ori, de una și aceeași persoană, iar coeficientul de subiectivitate în aprecierea măsurii – chiar dacă relativ, depinzând, între altele, de tradiția culinară dintr-un anumit moment¹ – este totuși implicit prezent.

Dăm mai jos câteva exemple semnificative:

„[...] puțin zahăr, *cât trebuie de dulce* [...]”,
(Kogălniceanu – Negruzzi [1841] 2005: 44)

„[...] pune zahăr, *cât va trebui de dulce* [...]”,
(Kogălniceanu – Negruzzi [1841] 2005: 44)

„[...] zahăr *cât trebuiește*[...]”,
(Kogălniceanu – Negruzzi [1841] 2005: 53)

„[...] pui zahăr *cât să fie dulce* [...]”,
(Kogălniceanu – Negruzzi [1841] 2005: 50)

¹ De exemplu, în zilele noastre, prăjiturile sunt mult mai puțin dulci decât erau cu peste un secol și jumătate în urmă.

În acest stadiu al cercetării, nu putem preciza dacă asocierea expresiei *cât trebuie (de)* și a variantelor acesteia exclusiv cu substantivul *zahăr* și cu calitatea de a fi „dulce” este întâmplătoare sau nu. Teoretic, ar fi perfect licită și asocierea expresiei/expresiilor în discuție cu substantive precum *miere* (pentru calitatea de a fi „dulce”), *sare* (pentru însușirea de a fi „sărat”) etc., dar nu am întâlnit nicio exprimare de acest tip în literatura gastronomică pe care am consultat-o. Mai mult, am întâlnit expresia *cât trebuie (de)* și variantele acesteia exclusiv în cartea de bucate a celor doi scriitori moldoveni.

În traducerea publicată la Iași la cinci ani după lucrarea celor doi cărturari amintiți, postelnicul Manolachi Drăghici implică adesea destinatarul în mod explicit, conferind astfel un grad sporit de subiectivitate aprecierii cantitative verbalizate în enunț:

„[...] strică ouă *câte-ți trebuie* pentru scrob [...].”,
(Drăghici [1846] 2005: 195)

„[...] curăță de coajă mere frumoase *câte ți-or trebui* [...]”.
(Drăghici [1846] 2005: 204)

Constatăm că între cele două enunțuri există diferențe de timp și mod verbal. În plus, forma *ți-or trebui*, din cel de al doilea exemplu, poate fi interpretată fie ca un indicativ viitor, fie ca un condițional prezent, ceea ce arată că limbajul gastronomic permite variații la nivel gramatical.

Același autor folosește însă și expresia cu funcție adjectivală sau adverbială *cât ar trebui*. Dăm mai jos două exemple:

„[...] puind farină [în apa care fierbe] *cât ar trebui* până se va face un aluat vârtos și strâns bine [...]”
(Drăghici [1846] 2005: 201),

„Fierbe patru rărunchi de vițal pe jumătate *cât ar trebui*”.
(Drăghici [1846] 2005: 88)

În primul caz, adverbialul *cât ar trebui* aproximează cantitatea; în cel de al doilea caz, aproximează durata. În ambele exemple, destinatarul este implicat la nivelul global al enunțului – pentru că verbul este la imperativ –, dar nu are nicio marcă explicită în enunț.

Cu mici variații stilistice, expresia *cât trebuie* este destul de răspândită și în prima jumătate a secolului XX. În majoritatea cazurilor, expresia *cât trebuie* are statutul de adverbial. „Complicitatea” dintre emițător și receptor este evidentă în toate cazurile: *cât trebuie* se citește: „(atât) cât tu și cu mine [receptorul și emițătorul rețetei] știm că trebuie”; acesta este înțelesul expresiei *cât trebuie* și al variantelor ei stilistice.

La Ecaterina Comșa, expresia *cât trebuie* este echivalată explicit cu locuțiunea adverbială *potrivit de*, care îi urmează imediat:

„[Orezul este] luat de pe foc sărat *cât trebuie* și *potrivit de* piperat [...]”
(Comșa 1902: 165)

În lucrarea semnată de A. St., expresia în discuție este asociată cu „apa pentru supă”, a cărei cantitate nu este nevoie să fie indicată explicit, pentru că face parte

din competența oricărei gospodine. Statutul de adjectival al expresiei – mai exact, oscilația între statutul de adjectival și cel de adverbial – este marcat prin acord:

„[...] se pune apă *câtă trebuie* pentru supă [...]”.

(A. St. 1915: 16)

La alți autori, cantitatea indicată prin expresia cu statut adjectival/ adverbial *cât(ă) trebuie* este „micșorată” – tot aproximativ – între paranteze. Sensul poate fi deci diferit de la caz la caz, în funcție de contextul cultural, nu de cel lingvistic. În exemplul de mai jos *câtă trebuie* înseamnă, explicit, „puțină”:

„[...] se oprește zeamă *câtă trebuie* (puțină)”.

(Procopiu 1931: 16)

Într-o lucrare de gen din 1934, Simona Racoviță explicitează expresia *cât trebuie* printr-un adverb de întărire cu formă populară (*atâta*) și printr-o propoziție circumstanțială de scop (*ca să aibă gust bun*). De fapt, cantitatea este aproximată de adverbul *atâta*, care funcționează ca centru de grup, determinat de propoziția complexă *cât trebuie ca să aibă gust bun*:

„[...] hrean *atâta cât trebuie ca să aibă gust bun*”.

(Racoviță 1934: 208)

În 1936, Sanda Marin oscilează între expresia *cât(ă) trebuie*:

„[...] se pune sare *câtă trebuie* [...]”

(Marin [1936] 2005: 62)

și aceea, sinonimă, *cât se cere*:

„Se face o mămăligă mai moale, dintr-un litru de lapte și mălai *cât se cere*”.

(Marin [1936] 2005: 258)

În acest din urmă caz, este posibil însă ca expresia *cât se cere* să fie și un echivalent pentru *cât cuprinde*, de care ne vom ocupa într-un text viitor; această din urmă expresie implică ajustarea reciprocă a cantității ingredientelor, unele în raport cu altele.

Și Maria Pârvulescu, la finele interbelicului, folosește două variante stilistice ale expresiei în discuție. Autoarea prescrie, de exemplu:

„[...] punem [...] apă și sare *cât trebuie* [...]”.

(Pârvulescu 1938: 5)

caz în care *cât trebuie* pendulează între statutul de determinativ al grupului nominal *apă și sare* – „apă și sare *cât(ă) trebuie*” – și cel de circumstanțialial de cantitate: „punem [...] *cât trebuie*”. Pe de altă parte, în același text, întâlnim și situația în care cantitatea indicată prin expresia *cât trebuie* – oricum vag aproximată și, de fapt, dificil de decodat în absența competenței culinare „practice” – este nuanțată prin prezența unui verb modal. În acest fel, indicarea vagă, aproximarea sunt asumate de emițător în plan retoric, iar pronumele personal în acuzativ *ne* sugerează o relație de „complicitate” între acesta și receptor:

„[...] strângem [rântașul] cu apă *cât credem că ne trebuie*”.

(Pârvulescu 1938: 4)

Și de această dată, remarcăm oscilația expresiei *cât (credem că) ne trebuie* între statutul de adjectival și cel de adverbial.

În alte texte însă, statutul de adverbial al expresiei *cât trebuie* este dincolo de orice îndoială:

„Amestecăm și luăm din ele *cât trebuie*.”
(Racoviță 1934: 230)

„[...] sărezi și piperezi *cât trebuie*”.
(Bacalbașa 1935: 435)

Și în această situație, semnalăm totuși o variație stilistică: Simona Racoviță folosește uneori, pe post de circumstanțial de cantitate, propoziția condițională *de trebuie* (cu sensul, evident, „dacă trebuie”), în locul deja „clasicei” propoziții circumstanțiale *cât trebuie*:

„[...] *de trebuie*, punem ulei”.
(Racoviță 1934: 217)

După acest moment, expresia *cât(ă) trebuie* dispare din cărțile de bucate românești, rămânând, desigur, în uzul curent al gospodinelor.

trebuincios, -oasă adj., **trebuiitor, -oare** adj.

O variantă a expresiei *cât(ă) trebuie* este adjectivul *trebuincios, -oasă*, astăzi învechit. Îl întâlnim încă din prima carte de bucate tipărită pe teritoriul actual al României:

„[...] să presari peste el silitra *trebuincioasă* [...]”.
(Kogălniceanu – Negruzzi [1841] 1978: 75)

Sub această formă și asociat exclusiv cu *sarea*, lexemul reapare, meteoric, la începutul secolului următor:

„[...] sarea *trebuincioasă* [...]”.
(Comșa 1902: 214)

dar și la sfârșitul perioadei interbelice:

„[...] se dă sarea *trebuincioasă* [...]”.
(Constantinescu 1937: 18)

Totuși, în 1938, adjectivul era deja perceput ca învechit. O dovadă în acest sens o constituie faptul că, în aceeași carte de bucate a Elenei Constantinescu, sintagma *sarea trebuincioasă* – deja extrem de rar folosită – este concurată de sintagma, mult mai modernă, *sarea necesară* (Constantinescu 1937: 13), încă în uz în zilele noastre.

De altfel, încă de la jumătatea secolului al XIX-lea, adjectivul *trebuincios, -oasă* era concurat de mai recentul *trebuiitor, -oare*, asociat adesea (dar nu exclusiv) cu *sarea*. Acesta apare încă din cartea de bucate publicată la tipografia lui Christ. Ionnin în 1865:

„[...] amestecă în acea apă făina potrivită și sarea *trebuitoare* [...]”.
(Ionnin 1865: 32)

unde lexemul *trebuitoare*, care aproximează cantitatea, este un sinonim contextual explicit pentru adjectivul *potrivit*, care-l precedă; ambele semnifică, de fapt, „atât cât (știm că) este necesar”, sens care implică o relație de complicitate între participanții la comunicarea mediată de rețetă.

Formulări similare apar și în secolul XX. Le găsim, de exemplu, în lucrările semnate cu inițialele A. St.:

„[...] sarea *trebuitoare* [...]”
(A. St. 1915: 33)

și M.S.:

„[...] sarea și farina *trebuitoare* [...]”
(M.S. 1929: 154)

De remarcat că, uneori, doamna M.S. simte nevoia să restrângă și să particularizeze explicit sensul adjectivului *trebuitoare*, deși cantitatea pe care o desemnează acesta rămâne aproximativă:

„[Pui] sarea *trebuitoare* (*puțină*)”
(M.S. 1929: 122)

La finele interbelicului, Maria Pârvulescu folosește același adjectiv, pe care îl include într-o propoziție calificativă formulată stângaci:

„[...] se adaugă smântâna, *cât este trebuitoare* [...]”
(Pârvulescu 1938: 25)

Se poate observa cu ușurință (1) că expresia *cât este trebuitoare* este o variantă pentru expresia *cât(ă) trebuie* și (2) că, la fel ca în cazul acesteia din urmă (cf. *supra*), expresia *cât este trebuitoare* oscilează între statutul de determinativ adjectival și cel de circumstanțial de cantitate.

Mai trebuie menționat că DEX (2009) include lexemul *trebuiitor* cu mențiunea „(Rar)”. De fapt, atât *trebuiitor* cât și *trebuincios* sunt lexeme dispărute sau pe cale de dispariție din uzul curent, rămânând numai în vocabularul pasiv al locutorilor. Cărțile de bucate mai vechi au o contribuție importantă în acest sens.

trebuiță s.f.

Aceeași afirmație se poate face și despre substantivul *trebuiță*, folosit rareori în zilele noastre și considerat – fie și tacit – drept învechit. DEX (2009) îl echivalează, pe bună dreptate, cu „nevoie, necesitate”.

Sintagma cel mai des folosită în cărțile de bucate pe care le-am consultat este *după trebuiță*, cu sensul evident „atât cât este necesar”. O întâlnim adesea, uneori cu variante stilistice, începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până spre finalul interbelicului.

Probabil, prima apariție a sintagmei *după trebuiță* într-o carte de bucate românească este în lucrarea apărută la tipografia lui Ionin:

„[...] adaogă, *după trebuiță*, destul bob curățat și fiert în apă.”
(Ionin 1865: 19)

În care inserarea adjectivului *destul* în context imediat ulterior – „*după trebuiță, destul bob*” – este, desigur, redundantă semantic, chiar dacă, poate, justificată din punct de vedere morfologic, având în vedere că sintagma *după trebuiță* are funcție de circumstanțial, iar adjectivul *destul* este un determinativ substantival.

Sintagma în discuție re apare apoi în cel de al doilea deceniu al secolului XX, în cartea semnată cu inițialele A. St.:

„[...] batem un ou sau mai multe, *după trebuință*”.

(A. St. 1915: 19)

O întâlnim, din nou, cincisprezece ani mai târziu, la Gabriela Tăzlăuanu:

„Se fierbe o cantitate de macaroane, *după trebuință* [...]”.

(Tăzlăuanu 1930: 109)

În exemplul de mai sus, constatăm că sintagma *după trebuință* are rolul de a întări caracterul nedefinit, doza de subiectivitate sugerate de aprecierea cantitativă vagă, aparent accesibilă numai „inițiaților”, *o cantitate de*.

În alt loc, aceeași autoare adaugă „gustul” drept încă un factor menit să confere un caracter vag indiciilor de cantitate:

„Cantitățile le facem *după trebuință și gust*²[...]”.

(Tăzlăuanu 1930: 69)

Pentru ultima oară în interbelic – și, în general, în materialele consultate –, sintagma re apare în lucrarea din 1937 a Elenei Constantinescu:

„[...] după fierbere, se bate cu un ou sau mai multe, *după trebuință* [...]”.

(Constantinescu 1937: 7)

unde explicitează necesitatea ca aprecierea cantității (a numărului de ouă) să fie vagă la primul nivel de lectură, dar, implicit, ușor de estimat de o cititoare expertă în practica gastronomică.

Substantivul *trebuință* apare însă nu numai în sintagme, ci și în expresii. Astfel, la începutul secolului XX, Ecaterina Comșa optează pentru exprimarea aceleiași idei de „(atât) cât este necesar” prin expresia *până cere trebuința*:

„[...] apoi serviți, sau păstrați punând cratița în alt vas cu apă caldă *până cere trebuința* [...]”.

(Comșa 1902: 75)

și *cât ar cere trebuința*:

„[...] să punem peste [carne], *cât ar cere trebuința*, apă fierbinte și niciodată apă rece [...]”.

(Comșa 1902: 125)

De remarcat că expresia *până cere trebuința* este o „unitate de măsură” (specifică limbajului gastronomic) pentru timp, iar *cât ar cere trebuința* se referă la cantitate.

O expresie asemănătoare cu aceasta din urmă, de care diferă exclusiv prin timpul verbului, folosește și doamna M.S.:

„[...] pe când fierbe [apa], dai în ea [sic!] vreo ½ oca de oțet [...], zahăr *cât cere trebuința* [...]”.

(M.S. 1929: 161)

Doamna M.S. folosește totuși și sintagma, mai frecventă în epocă, *de trebuință* (la care ne-am referit anterior), pe care însă o introduce în propoziția circumstanțială *cât este de neapărată trebuință* și o intensifică adăugându-i adjectivul *neapărată*, menit a conferi sintagmei un plus de „urgență”:

² De sintagma *după gust* ne vom ocupa într-un articol viitor.

„[...] punem câte nițică zeamă, însă nu mai mult decât este *de neapărată trebuință* [...]”.

(M.S. 1929: 13)

Prin adăugarea intensificatorului, cantitatea la care trimite sintagma este micșorată.

Concluzii

1. Cărțile de bucate sunt un „rezervor” lexical; ele merită studiate din perspectivă lingvistică, pentru că astfel descoperim sensuri uitate, lexeme și forme gramaticale ieșite din uz.

2. Sensurile unora dintre sintagmele și expresiile care apar în cărțile de bucate (românești) sunt dificil de descifrat în absența practicii gastronomice; există cazuri în care cunoștințele lingvistice sunt necesare, dar nu suficiente.

3. În mod special, aprecierea cantităților este vagă, subiectivă, iar decodarea depinde de competența extralingvistică, culturală, a receptorului rețetei.

4. Aparent paradoxal, indicii cu privire la cantitate sunt adesea lexeme derivate de la verbul modal *a trebui*, precum și sintagme și expresii cu derivate ale acestuia.

5. De regulă, construcțiile cu verbul *a trebui* aproximează cantități mici; la unii autori, pentru a nu exista dubii, sensul construcțiilor este restrâns prin adăugarea între paranteze a precizării *puțin(ă)*.

6. Expresia *cât trebuie* și variantele și derivatele acesteia implică o relație de complicitate între emițător și receptor; se presupune că acesta din urmă știe „cât trebuie” (ce cantitate este necesară) și nu mai este nevoie să i se precizeze.

7. Uneori, această relație de complicitate este indicată suplimentar prin folosirea formei scurte a pronumelui personal în acuzativ, persoana întâi plural, *ne* (*cât ne trebuie*), care îi desemnează pe cei doi participanți la actul de comunicare.

8. Expresia *cât trebuie* și variantele morfologice ale acesteia (*câte ți-or trebui*, *cât ar trebui* etc.) sunt asociate cu *zahărul*, în timp ce adjectivele *trebuiitor* și *trebuincios* determină, cel mai adesea, substantivul *sare*.

9. Expresia *cât trebuie* oscilează, de multe ori, între statutul de adjectival și cel de adverbial, între funcția sintactică de determinativ nominal și cea de circumstanțial de cantitate.

10. În cartea de bucate a lui Kogălniceanu și Negruzzi (1841), în afară de *cât trebuie* apare și expresia redundantă semantic *cât cere trebuința*. La Sanda Marin (1936) apare și expresia impersonală, sinonimă *cât se cere*.

11. Expresia *cât trebuie* a fost reperată pentru ultima oară într-o carte de bucate românească în anul 1938.

12. O caracteristică stilistică interesantă a textelor analizate este aceea că autorii folosesc, în exclusivitate, fie adjectivul *trebuincios*, fie sinonimul său, *trebuiitor*. Cel dintâi apare numai la Kogălniceanu și Negruzzi (1841), Comșa (1902), Constantinescu (1937); cel de al doilea se întâlnește exclusiv la Ionin (1865), A. St. (1915), M.S. (1929), Pârvulescu (1938).

13. În perioada interbelică, adjectivul *trebuincios* (identificat, pentru ultima dată, în 1937) începe să iasă din uz, fiind înlocuit de *necesar*, folosit și astăzi. Tot atunci (1938) dispare din uz și adjectivul concurent *trebuitor*.

14. Sintagma *după trebuință* se întâlnește pentru prima dată în 1865 (Ionnin) și re apare în 1915 (A. St.), fiind în uz până în perioada interbelică (Tăzlăuanu 1930, Constantinescu 1937).

15. Și această sintagmă are variante stilistice – mai stângace: *până cere trebuința* (1902), *cât cere trebuința* (1929) sau mai inspirate: *cât este de neapărată trebuință* (1929).

BIBLIOGRAFIE

- A.St. 1915 = *Cea mai nouă carte de bucate cu peste 600 rețete alese...* de A. St. București, 1915.
- Bacalbașa 1935 = Bacalbașa, Constantin C., *1501 feluri de mâncări. Carte de bucătărie.* București: Socec, DL 1943; Tipografia ziarului Universul, 1935.
- Comșa 1902 = Comșa, Ecaterina, *Buna menajeră...* București: Socec, 1902.
- Constantinescu 1937 = Constantinescu, Elena, *Bucătăria gospodinei române.* București: Tirajul, 1937.
- Drăghici [1846] 2005 = *Rețete cercate în număr de 500 din bucătăria cea mare a lui Robert, întâiul bucătar al curții Franței, potrivit pentru toate stările.* Tradus de postelnicul Manolachi Drăghici [Iași: Albina, 1846]. Ediție de Olga Rusu și Constantin-Armand Vizitiu. Iași: Opera Magna, 2005.
- Ionnin 1865 = *** *Bucătăria română,* București: Christ. Ionin, 1865.
- Kogălniceanu – Negruzzi [1841] 2005 = Kogălniceanu, Mihail; Negruzzi, Costache, *200 de rețete cercate de bucate, prăjituri și alte trebi gospodărești.* Iași: Timpul, [1841, 1846] 2005.
- M.S. 1929 = *Noua carte de bucate, conținând peste 2000 de rețete încercate din bucătăria tuturor popoarelor civilizate, lucrată și aranjată în ordine alfabetică de dna. M.S. ...* București: Socec, 1929.
- Marin [1936] 2005 = Marin, Sanda, *Carte de bucate.* București: Humanitas, [1936] 2005.
- Pârvulescu 1938 = Pârvulescu, Maria, *Carte de bucate.* Deva, 1938.
- Procopiu 1931 = Procopiu, Emil, [Stamate Bucătaru], *Rețete de mâncări din bucătăria veche.* Câmpulung, 1931.
- Racoviță 1934 = Racoviță, Simona, *Meniuri pentru întreg anul cu rețetele necesare. Rețete românești și străine.* Sibiu, 1934.
- Tăzlăuanu [1930] = Tăzlăuanu, Gabrielle, *Carte de bucate foarte necesară unei bune gospodine.* București: Cartea românească, [1930].

PHRASES WITH *A TREBUI* (*MUST, SHOULD, HAVE TO*) IN ROMANIAN COOKBOOKS

(Abstract)

The text analyses, in a diachronic perspective, adjectival and adverbial phrases with the verb *a trebui* (*must, should, have to*) in Romanian cookbooks. In most cases, such phrases are NP determiners; they are also quantity circumstantials. They have a wide stylistic variety, both synchronically and diachronically. Some of their forms and meanings, identified in cookbooks have not been registered in Romanian dictionaries so far.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române, București, Calea 13 Septembrie nr. 13
mariana_net15@yahoo.com*